

1923 TARİHLİ TÜRK-RUM NÜFUS MÜBADELESİNİN AMASYA'NIN DEMOGRAFİK YAPISINA ETKİSİ¹

Dr. Serdal BALCI²

ÖZET

1923 yılında yapılan Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, her iki ülke için de önemli sonuçlar doğurdu. Nüfus Mübadelesi ile Türk hükümeti, Milli Mücadele Döneminde önemli sorunlar çıkaran Rum nüfusu ülke dışına çıkardı. Ayrıca Balkanlardan gelen muhacirler ile Rumlardan doğan boşluk doldurulduğu gibi milli bir devlet kurulması yolunda da önemli bir adım atıldı. Nüfus Mübadelesi ile göçmenlerin yerleştirildiği Amasya vilayetinin nüfus yapısı da önemli bir değişim gösterdi. I.Dünya Savaşı öncesinde %22 civarında gayrimüslimin yaşadığı şehir, Cumhuriyet Döneminde % 98 oranında Türk şehri haline geldi. Amasya vilayetine yerleştirilen mübadiller ilk dönemlerde birtakım sıkıntılar yaşamalarına rağmen, yerli ahali ile kısa sürede kaynaşarak şehir kültürüne kendi değerlerini katmayı başardılar. Ayrıca geldikleri bölgelerdeki deneyimlerini de aktararak vilayet genelinde tarımsal faaliyetlere önemli katkılar sundular. Özellikle tütün tarımının gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağladılar.

Anahtar Kelimeler: Türk- Yunan, Mübadele, Nüfus, Amasya, Havza, Merzifon, Lâdik, Vezirköprü

THE EFFECT OF 1923 TURKISH-GREEK POPULATION EXCHANGE ON DEMOGRAPHIC STRUCTURE OF AMASYA

ABSTRACT

The Turkish-Greek Population Exchange, made in 1923, caused to arise significant results for both countries. By the exchange of population, The Turkish government deported the Greek population who caused notable troubles in the National Movements period of Turkish Independence War. Besides, while the gap of the Greek Population was filled by the refugees from the Balkans, it was also an important step in the way of establishing a National Government.

Population demographics of Amasya province, where the migrants were placed with this exchange, also showed a significant change. The city where approximately 18% of non-Muslims lived before the First World War, has become 98% Turkish city during the period of Turkish Republic.

Despite the difficulties the emigrants placed in Amasya province faced in the first period, they were able to promote their own values into the existing culture of the city by merging with the indigenous people in a short time. They also presented their significant contributions to the agricultural activities in Amasya by transferring their experience they brought from the regions they come from. In particular, they helped the development and expansion of tobacco farming.

Keywords: The Turkish-Greek, Population, Exchange, Amasya, Havza, Merzifon, Lâdik, Vezirköprü

GİRİŞ

19. yüzyıldan itibaren Kafkas ve Balkan göçmenlerinin yerleşimine sahne olan Amasya, Cumhuriyetin ilk yıllarında da mübadillere ev sahipliği yaptı. Türk ve Yunan hükümetleri arasında 30 Ocak 1923 tarihinde imzalanan Mübadele Sözleşmesi gereğince Anadolu'nun çeşitli bölgelerine sevk edilen mübadillerin iskân edildiği vilayetlerden biri de Amasya ve ilçeleriydi.

Türk ve Yunan hükümetlerini ahali değişimine iten sebepler çok çeşitlidir. Bu sebeplerden belirleyici olanları, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması ve sonrasında gelişen siyasi olaylar ile Anadolu'da yaşayan yerli Rumların Milli Mücadele Dönemi'nde takınmış oldukları olumsuz tutumlarıdır. Diğer yandan Türk

hükümetlerinin milli bir devlet ve sosyal yapı oluşturma ve nüfusu artırmaya yönelik politikalarını da bu sebepler arasında saymak gerekir.³

Türk-Yunan Ahali Mübadelesi, Lozan Konferansı'nın ilk devresinde görüşülüp karara bağlandı. Görüşmelere Nüfus Mübadelesi Alt-Komisyonu'nda 17 Ocak 1923'te başlanarak, altı gün süren bir çalışma sonunda, 24 Ocak 1923 tarihli oturumda bir sözleşme tasarısı kabul edildi. Böylece, Yunanistan'da bulunan Müslüman-Türk azınlıkları ile Türkiye'de bulunan Rumların mübadelesi konusu, nispeten kolaylıkla halledilmiş ve Norveçli Nansen'in teklif ettiği formül gereğince, Lozan Anlaşmasından önce iki devlet arasında 30 Ocak 1923'te Türk ve Rum nüfus mübadelesine ilişkin sözleşme ve protokol imzalanmıştı. TBMM tarafından 23 Ağustos 1923'te onaylanan bu sözleşme, 25 Ağustos 1923'te yürürlüğe girdi.⁴

¹Bu makale 27.06.2014 tarihinde Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde kabul edilen, Cumhuriyet Döneminde Amasya (1923-1950) konulu doktora tezinden üretilmiştir.

²Dr., MEB Yeşilirmak Ortaokulu / AMASYA, tarih05@hotmail.com

³Ercan Çelebi, "30 Ocak 1923 Tarihli Mübadele Sözleşmesi Gereğince Amasya'ya İskân Edilen Mübadiller ve Sorunları" I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 13- 15 Haziran 2007, C.I, Amasya Valiliği Yayınları, Amasya 2007, 358.

⁴Mesut Çapa, "Lozan'da Öngörülen Türk Ahali Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti'nin Katkıları", Atatürk Yolu, S.2, Kasım 1988, 241.

⁵Kemal Arı, Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008, 18-19

M. İsmet, Dr. Rıza Nur, Hasan, E.K. Venizelos, D. Caclamano imzalarını taşıyan sözleşmeye göre; Türk topraklarında yerleşmiş Rum-Ortodoks dininden Türk uyruklular ile Yunan topraklarında yerleşmiş Müslüman dininden Yunan uyrukların, 1 Mayıs 1923 tarihinden başlayarak zorunlu mübadelesine girilecekti. Mübadele, İstanbul'da oturan Rumları ve Batı Trakya'da oturan Müslümanları kapsamayacaktı. Mübadele uygulamasında, her iki halkın mülkiyet haklarına ve alacaklarına hiçbir zarar verilmeyecek, mübadele edilecek halklara mensup bir kimsenin hangi nedenle olursa olsun gidişine herhangi bir engel çıkarılmayacaktı.⁵

Mübadelelerin uygulanmasını sağlamak ve çıkması muhtemel anlaşmazlıkları halletmek üzere Muhtelit (karma) Mübadele Komisyonu oluşturuldu. Komisyon, tarafların tayin edecekleri dörder kişi ile I.Dünya Savaşına katılmamış olan devletlerin vatandaşları arasından Milletler Cemiyeti Meclisince tayin edilen üç üyeden oluşuyordu. Komisyonunda bir Türk, bir Yunanlı üye ile Muhtelit Komisyonca tayin edilecek tarafsız bir başkan bulunacaktı.

İcra Vekilleri Heyeti'nin 8 Ağustos 1923 tarihli toplantısında; Muhtelit Komisyona, Dâhiliye Vekâleti namına ve reis sıfatıyla İzmir Mebusu Doktor Tevfik Rüştü ve Sıhhiye ve Muâvenet-i İctimâiye Vekâleti namına delege sıfatıyla Erzincan Mebusu Hamdi Bey seçildiler. Muhtelit Komisyonunda, Kızılay'ı temsilen de Ömer Lütfi Bey bulunuyordu.⁶

Türk ve Yunan heyetlerinin Muhtelit Mübadele Komisyonu çatısı altında yürüttükleri çalışmaların anlaşma ile sonuçlanmasının ardından, ülke içerisinde, sorunu çözüm noktasına götürecek planlama ve uygulamayı yürütecek bir örgütlenmenin gerekliliği ortaya çıkmıştı. Göçmen işlerinin önem kazanması, mübadillerin korunması, göç hareketini ülkenin iktisadi çıkarı ile telif etmek için müstakil bir vekâlet teşkili zaruri görüldü. Bunun üzerine 8 Kasım 1923 tarihli kanun ile Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti kuruldu.

Yeni kurulan Vekâlet, mübadillerin nakil, iskân ve işleri ile 1912 yılından beri iskân işlemi görmemiş olan göçmen ve mültecileri yerleştirmek ve ülkenin yıkıma uğrayan yerlerini imar etmekle yükümlüydü. Bu görevlerini yerine getirebilmek için devletin tüm imkânlarından gerekli gördüğü ölçüde faydalanabilme yetkisi vardı.⁷

Amasya Merkez Kazaya Yerleştirilen Mübadiller

8 Kasım 1923 tarihindeki kuruluşundan sonra Mübadele, İmar ve İskân Vekâletinin önündeki en önemli sorunlardan biri, Türkiye'ye getirilecek mübadele göçmenlerinin yerleştirilecekleri alanların belirlenmesiydi. Gerçi ülkeyi terk

eden Rum halkın geride bırakmış olduğu taşınmaz malların yoğun olarak bulunduğu bölgeler, yerleşim alanlarının belirlenmesi için bir fikir veriyordu. Amaç Türkiye'ye getirilecek göçmenlerin, Türkiye'nin yeni bir niteliğe bürünen sosyo – ekonomik yapısına uyumunu sağlamaktı. Bunun için de göçmenlerin hem ayrılacakları ortamdaki hem de yerleştirilecekleri yöredeki toplumsal, ekonomik ve fiziksel yapının iyi belirlenmesi gerekiyordu.⁸

İskân bölgelerinin belirlenmesi amacıyla oluşturulan komisyonun çalışmaları sonucunda, mübadillerin yerleştirilmesi için on bölge belirlendi. Bu bölgelerden birincisinde Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon, Gümüşhane, Tokat ve Çorum illeri ile birlikte Amasya da yer almaktaydı.⁹

Bu yerleşim alanlarına yerleştirilecek göçmenlerin geldikleri yörelerin isimleri de belirlenmişti. Bu gruplandırmaya göre; Kayalar, Kareferye, Vodine, Katerin, Alasonya, Langaza, Demirhisar ve Gevgili'nin Yunanistan'a kalan köyleri, Yenice-i Vardar ve Karacaabat yöresi halkının 3.000'i tütüncü, 25.000'i çiftçi ve bağcı, 15.000'i zeytinci olmak üzere, toplam 43.000 kişinin Amasya, Tokat ve Sivas'a yerleştirilmesi tasarlanıyordu. Bu kabaca sınıflandırmanın yanında Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti tarafından gönderilen yazılarla illerin genel durumu hakkında daha ayrıntılı bilgilere ulaşıldı. Bu yazılarla şu sorulara cevap isteniyordu: Mıntıkada ne tür tarımla uğraşmaktadır? Ne kadar emval-i metruke vardır? Kaç emval-i metruke hanesi boştur? Ne kadarı boşaltılabilir? Emval-i metruke arazisinin miktarı nedir?¹⁰

Ayrıca, Yunanistan'da, Muhtelit Mübadele Komisyonunda görev yapan Türk Murahhas Heyetine de bir yazı gönderilerek şu soruların yanıtı istendi: a- Ne kadar ahali gelecektir? b-Hangi kazalardan ve daha ne miktarda gelecektir? c- Vaziyetleri ve uğraşları nelerdir?

İllerden gelen cevaplara dayanılarak ayrıntılı cetveller hazırlandı.¹¹ Hazırlanan bu cetvellere göre, 8 Ekim 1923 tarihi itibarıyla Amasya sancağında bulunan 400 hanede 2000 kişinin iskân edilebileceği belirtiliyordu.¹²

1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren mübadeleye resmen başlanması karar altına alınmasına rağmen, mübadillerin nakillerine ancak 1923 yılı Kasım ayı sonlarında başlanabildi. Mübadillerin Türkiye'ye nakilleri konusunda izlenecek ulaşım yollarından birincisi kara, ikincisi ise deniz yoluydu. Bunlardan deniz yolu, ulaşımı daha kolay ve ucuz olduğu için tercih edildi. Ayrıca mübadillerin önemli bir kısmının İstanbul, İzmir, Samsun, Çanakkale, Antalya gibi sahil kentlerine iskân edilecek olması da deniz yolunu zorunlu kılmaktaydı.¹³

⁵Mesut Çapa, "Mübadele'de Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti'nin Rolü", Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl: 2001, S.10, 29-30.

⁷Nedim İpek, Mübadele ve Samsun, TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 35-36, "Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin başkanlığını TBMM'de yapılan oylama sonucunda 158 oyla İzmir Mebusu Mustafa Necati seçildi." Arı, age 28.

⁸Arı, age,49-50.

⁹"Göçmen yerleştirilecek diğer alanlar şunlardı: İkinci Alan: Edirne, Tekfurdağı, Gelibolu, Kırkkilise, Çanakkale, Üçüncü Alan: Balıkesir, Dördüncü Alan: İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon, Beşinci Alan: Bursa, Altıncı Alan: İstanbul, Çatalca, Zonguldak, Yedinci Alan: İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya, Sekizinci Alan, Antalya, Isparta, Burdur, Dokuzuncu Alan: Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir, Onuncu Alan: Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Ayıntab, Maraş" Age, 53.

¹⁰Age,53.

¹¹Age,51,TBMM Zabıt Ceridesi, 3 Teşrin-i sâni 1339,Devre II, İçtima 1,C.III,184.

¹²Ali Cengizkan, Mübadele Konut ve Yerleşimleri, Arkadaş Yayınları, Ankara 2004, 109.

¹³Çelebi, agm, 359.

Birinci İskân bölgesine yerleştirilecek olan mübadiller, Karadeniz'deki limanlara getirilişinden daimi iskân bölgesine götürülüp yerleştirilinceye kadar barınma, beslenme ve sağlık sorunları ile karşılaştılar. Samsun ve Ünye iskelelerine çıkarılanların kimlikleri Göçmen Komisyonunca tespit ediliyordu. Bu kontrol esnasında göçmenler arasında anarşist, cani veya milli harekete karşı Yunanlılarla işbirliği yapıp Yunanistan'a firar edenler var ise geri çevriliyorlardı. Kabullerinde sakınca görülmeyenler ise defterlere kaydedilerek kendilerine göçmen olduklarını beyan eden kimlik kartı veriliyordu. Öte yandan göçmenler Hilâl-i Ahmer'e mensup doktorlar tarafından sağlık kontrolünden de geçiriliyorlardı. Bu kontrol sırasında bulaşıcı herhangi bir hastalığa yakalanmış olanlar, yönetmelik gereği kabul edilmeyerek geri çevriliyorlardı.¹⁴

Yukarıda açıklanan işlemlerden sonra, iskeleye çıkan göçmenlerden kadın, çocuk ve güçsüzlere eşyaları ile birlikte kamyonlarla daha önceden hazırlanan misafirhaneye götürülüp dinlenmeleri sağlanıyordu. Belirli bir süre şehirdeki misafirhanede ağırlanan mübadiller, iskân mahallerine kabileler halinde sevk ediliyorlardı. Dâhile yapılan sevkîyat bazen tehir ediliyordu. Bu durum, Samsun'daki göçmen sayısının artmasına ve yığılmalara neden oluyordu.

Ali Ezger Özyürek, Kayaların İnebosu köyünden Samsun Limanı'na getirilen mübadiller için yapılan kontrol uygulaması hakkında şunları aktarmaktadır:¹⁵ *"Yolcular indikten sonra onlara ait eşyalar ile hayvanlar da vapurdan çıkarılarak liman yakınlığında kurulan ahırlara götürüldü. Yolcular ise gruplar halinde tahaffuzhane denilen karantina gibi bir bölüme alınarak kontrolden geçirildiler. Hastalar zaten ayrılarak revire götürülmüştü. Aşı olmayanların aşuları yapıldı. Selanik'te ellerine verilen sağlık karneleri gözden geçirildi. Eşyaları arandıktan sonra yıkanıp temizlenerek misafirhanelere gönderildiler."*

Diğer yandan Mübadillerin Samsun Limanı'na gelmeye başlaması Amasya basını tarafından da yakından takip edilmekteydi. Şehrin en köklü gazetesi olan Emel, Samsun'da bulunan muhabiri aracılığıyla mübadillerin durumunu okuyucularıyla paylaşıyordu. Mustafa Said Bey'in bildirdiğine göre Samsun Limanı'na gelen ilk vapur, Selanik'ten 700 civarında aile getirmişti. Durumları oldukça kötü olan mübadiller, bütün varlıklarını kaybetmişlerdi. Bunların iskânları hakkında nasıl bir hareket takip edileceği ise henüz bilinmemekteydi.

Said Bey, hükümetin bu mübadillerin durumu ile yakından ilgilenmesi gerektiğini düşünmekteydi. İstanbul'da olduğu gibi burada da mübadillerin yalnız bırakılması durumunda büyük bir sefalet ve felaketin yaşanacağını ifade etmekteydi.

Mustafa Said Bey, mübadillerin çiftçilik ve çeşitli san'at

dallarındaki kabiliyetlerinden istifade edilmesi durumunda, göç eden Rumlardan doğan boşluğun doldurulabileceğini belirtmekteydi. Elde olan toprağı işleyebilmek için ihtiyacımız olan kol kuvvetinin muhacirler vasıtasıyla sağlanabileceğini öne sürmüştü.

Ayrıca Mübadillerin Amasya'ya yerleştirilmesi konusunda da şehirde bulunan vas'î çiftliklerin metruk bir halde bulunduğunu ve bunları ihya etmek için mübadillerden yararlanılabileceğini ifade ediyordu. Özellikle pamuk ve tütün ziraatine vakıf olan Selanik bölgesinden gelecek mübadiller Amasya'nın tarımına önemli katkılar sağlayacaktı. Çünkü Amasya'da tütün ve pamuk tarımına karşı öteden beri gereken önem verilmemişti.¹⁶

Böylece Samsun'dan sevk edilen ilk mübadil kafilası 1923 yılı içerisinde Amasya'ya geldi. Bu dönemde şehre 260 muhacir yerleştirildi.¹⁷ Daha sonra Samsun'dan 1924 yılı içerisinde 5.081 göçmen daha sevk edildi. Amasya vilayetine gönderilen göçmenler, şehir dâhilinde barınmaya elverişli boş bina olmaması sebebiyle geçici olarak köylere dağıtıldı. Bunlara, ev, kulübe ve çift hayvanı verilerek daimi iskânları sağlanmaya çalışıldı.¹⁸

Buna ek olarak Amasya'ya gelen mübadillerin iskânları işinin düzenli bir şekilde yapılabilmesi için Vilayet İskân Memurluğuna valilikçe uygun bir kişi tayin edilmiş, kış gelmeden önce mübadillerin kendileri için yapılacak olan evlere yerleştirilmelerine çalışılmış ve Amasya'da bulunan bütün emvâl-i metrükeler mübadillere tahsis edilmişti.¹⁹ Bu yardımlara rağmen mübadillerin Amasya'ya nakledilmeye başlandığı bu dönemde şehirde ciddi bir konut sıkıntısı çekilmekteydi. Samsun İmar ve İskân Müdürlüğü Mehmed Bey tarafından Vekâlet-i Celileye gönderilen yazıda, Amasya'da yaşanan konut sıkıntısı ve alınması gereken önlemler sıralanıyordu.

Amasya ve ilçelerinde konut sıkıntısı çekilmesinde şehirde daha önce yaşanan yangınlar ve Milli Mücadele Dönemi'nde Rum çetelerinin saldırıları sonucu köy ve kasabaların tahrip olması önemli bir etkeni.²⁰ Savaş sonrası dönemde arsa sahipleri ellerinde paraları olmasına rağmen yeni binalarını yapamıyorlardı. Çünkü yanan yerlerin bir haritası yapılmasına rağmen bu harita uygulamaya konulamamıştı. Bu duruma arsa sahipleri tepki göstermekte ve kullanacakları arsaların bir an önce dağıtılmasını ve gerekli inşaat izinlerinin verilmesini istemekteydi.

Yazıda dikkat çeken bir unsurda bazı memurların ve muhacirlerin Rum ve Ermeni emval-i metrüklerine yerleştirilmelerinin sorunu çözmeyeceği gibi, gelecek muhacirlerin açıkta kalmasına neden olacağı uyarısıydı. Ayrıca binaları yandığı için Rum ve Ermenilerden kalan evlere yerleşmiş olan yerli halkın, muhacirlerin gelmesi ile birlikte buraları boşaltmaya zorlanmalarının da vatandaşların şikâyetlerine neden olduğu belirtilmekteydi. Müntika Müdürü Mehmed Bey, yazının son bölümünde bu sorun

¹⁴İpek, age,53-55.

¹⁵Ali Ezger Özyürek, Muhacirler (Bitmeyen Göç),Kekeme Yayınları, İstanbul 2003,112.

¹⁶Amasya'da Emel 8 Rebî-ül-âhîr 1342, 15 Teşrîn-i sâni 1339,S.94-116.

¹⁷İstatistik Yıllığı 1930, T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1930,100.

¹⁸İpek, age,74.

¹⁹Çelebi, agm,362, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 272.11.21/106.19, 272.11/16.69.6 (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi bundan sonra BCA şeklinde kullanılacaktır.) "Amasya İskân Memurluğuna atanan kişinin ismi belirtilmemesine rağmen 1924 yılına ait bazı yazışmalarda Amasya İmar ve İskân Müdürü olarak Mahmud Bey ismi geçmektedir." BCA, 272. 11 /18.87.11.

²⁰25 Ağustos 1924 tarihli İkdâm Gazetesi'nden bu konuyla ilgili aktarılan bilgi şu şekildeydi: "Rumların şekâveti sebebiyle Samsun ve Amasya vilayetlerindeki Rumların bulunduğu köyler yüzde 99 oranında tahrip olmuş durumdaydı." İpek, age, 99.

²¹Cengizkan, age,195- 196.

²²Age,198.

²³"Bu dönemde şehirde 379'u mübadeleye tâbi,1.465'i mübadeleye tâbi olmayan toplam 1.844 göçmen vardı." Age,114.

ları aşmanın ancak, şehir ve köylerde imar çalışmalarının bir an önce başlatılması ile mümkün olabileceğini vurguluyordu.²¹

Samsun Mıntika Müdürünün uyarılarını dikkate alan Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, Amasya'ya gönderdiği bir yazı ile arsa sahiplerinin inşaatlarına başlayabilmeleri için gerekli izinlerin verileceğini belirtmekteydi. Ayrıca ihtiyaç duyulması halinde usta, işçibaşı gibi elemanların yanı sıra inşaat malzemesi gibi ihtiyaçların temin edilebileceği vurgulanıyordu.²²

Amasya merkezinde hane sayısının yeterli olmaması iskân zorlaştıran önemli bir etkendi. Merkezde 1924 yılı şubat ayı itibariyle mübadiller için iskâna hazır hane adedi toplam 46 idi. Bu nedenle şehirde bulunan Vilayât-ı Şarkîye Mültecileri de Samsun'a sevk ediliyordu.²³ Amasya ve çevresinde hane sıkıntısı çekildiği gibi iskân bölgelerinin hızla gelişebilmesi ve iskân sırasında kullanılması için vasıflı elemana da ihtiyaç duyulmaktaydı. Bunun için Vekâletten dülger, taşçı, marangoz, makinist, duvarcı, demirci, tuğlacı, çömlekçi istenmekteydi.²⁴

Konut sıkıntısı Amasya'da olduğu gibi yurdun çoğu bölgesinde yaşanan önemli bir sorundu. Bu sorun karşısında TBMM, aldığı bir kararla acil konut ihtiyacının bulunduğu bölgelerde iktisadi evlerin yapılmasına karar verdi. İktisadi evler yapılması plânlanan illerden biri de Amasya idi. Bu çerçevede Amasya'ya yerleştirilen mübadiller için hükümetçe 442 adet ev yapıldı.²⁵

Hükümet tarafından yapılan evlerin yanında mübadiller de evler yapmaktaydılar. Bu evlerin yapımında hükümetten de yardım alınmaktaydı. Mesela Havza'nın Karacaören köyüne yerleştirilen mübadillerin ihtiyaç duyduğu çinko levhaların gönderilmesi sağlanmıştı. Bununla birlikte ihtiyaç duyulan malzemelerin özellikle ilçelere ulaşması uzun zaman almaktaydı. Havza'nın Şeykoyun ve Hacıdede köylerine yerleştirilen mübadillerin ihtiyaç duyduğu inşaat malzemeleri, Kaymakamlığın elinde bulunmadığı için farklı bir yoldan temin edilmeye çalışılmıştı. Selçuklular döneminde yapılan ve o dönemde kullanılmayan Maarif Hanının çatısı sökülerek buradan çıkan teneke ve kurşun parçaları ev yapımında kullanmaları için muhacirlere dağıtılmıştı.²⁶

Devlet tarafından yapılan yardımlar her zaman istenilen seviyede olmuyordu. Bu nedenle muhacirlerin ihtiyaçlarının karşılanmasında zaman zaman sıkıntılar da yaşanıyordu. Örneğin vilayette bulunan hastane yetersiz kaldığı gibi ilaç sıkıntısı da çekilmekteydi. Özellikle sıtma tedavisinde kullanılan kinin temininde sıkıntılar yaşanıyordu. 1924 yılı içerisinde Vali Hilmi Bey tarafından Hilâl-i Ahmer'e kinin talebiyle ilgili telgraflar çekilmesine rağmen olumlu bir cevap alınamamıştı.²⁷

Diğer taraftan Amasya ve ilçelerinde yaşanan sağlık sorunları, Hilâl-i Ahmer müfettişlerinin raporlarına da yansıyor. Bu raporlardan birinde, Havza ve Vezirköprü'de doktor

bulunmaması nedeniyle mübadiller arasında hasta olanların tedavisinin yapılamadığı belirtilmekteydi. Bu nedenle acilen bu kazalara seyyar bir doktor ve kinin gönderilmesi istenmekteydi.²⁹

Bu arada Muhacirlerin içinde bulunduğu zor şartları Gazi Mustafa Kemal bizzat yurt gezisinde yakından görme imkânına sahip olmuştu. Reis-i Cumhurun izlenimlerine göre; Havza, Merzifon, Vezirköprü, Lâdik ve Gümüşhacıköy'e sevk edilen muhacirlerle ilgilenilmemişti. Birçoğu aç, susuz, tarlasız ve ilaçtan yoksundu. Ayrıca arazi dağıtımında da suiistimal iddiaları vardı. Mustafa Kemal, bu konunun araştırılması için Başbakan İsmet İnönü'den bir müfettiş görevlendirmesini ve muhacirlerin durumunun iyileştirilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını talep etmişti.³⁰

Amasya İmar ve İskân Müdürlüğü tarafından Vekâlete gönderilen 17 Ağustos 1924 tarihli belge, şehre yerleştirilen muhacirler ile ilgili oldukça ayrıntılı bilgiler içermekteydi. Bu belgede Amasya merkez kazasına yerleştirilen muhacir sayısı ve yerleştirildikleri yerler şu şekilde belirtiliyordu:

Tablo 1. 17 Ağustos 1924 Tarihi İtibariyle Amasya'ya Yerleştirilen Mübadiller

Tabloda da görüldüğü gibi 1924 yılı Ağustos ayı itibariyle

Hane	Nüfus	Geldiği Yer	Yerleştirildiği Yer
18	73	Selanik-Drama	Merkez Kaza
5	25	Kayalar	Merkez Kaza
40	169	Kayalar	Merkez Kaza
77	221	Rumeli Muhacirleri	Merkez Kaza
14	-	Eyalet-i Şarkîye Mültecileri	Merkez Kaza
3	9	Manastır	Zigere
21	86	Langaza	Zana
5	20	Kayalar	Akdağ Nahiyesi
28	125	Doyran	Tuzsuz
1	4	Kayalar	Bağlıca
13	59	Kayalar	Karaağaç
1	5	Kayalar	Alevi Nahiyesi

Amasya merkez kaza ve köylerinde 225 hanede 791 mübadil bulunmaktaydı. Gelen mübadillerin büyük çoğunluğu merkez kazaya yerleştirildi. Ayrıca Amasya'ya yerleştirilen mübadiller içerisinde Manastır vilayetinin Kayalar kazasından gelenler çoğunluğu oluşturmaktaydı. Aslında Kayalar muhacirleri Elazığ ve Gümüşhane gibi illere yerleştirilmesi planlanmasına rağmen, buralara yerleşmek istememeleri nedeniyle Amasya ve ilçelerine yerleştirilmişlerdi.³¹

²⁴İbrahim Erdal, Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923 – 1925), IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2006,221- 222.

²⁵TBMM Zabıt Ceridesi, 6 Kasım 1340, C.I, İ.3, D.II, 76.

²⁶Türk Kızılayı Arşivi,1297/195. (Türk Kızılayı Arşivi bundan sonra TKA şeklinde kullanılacaktır.)

²⁷Özyürek, age,14.

²⁸TKA,344/30, 344/30-1.

²⁹TKA,639/64.

³⁰BCA,030.01/40.237.17.

³¹BCA, 272. 11 /18.87.11.

Yine aynı belge Amasya'ya yerleştirilen muhacirlerle ilgili ayrıntılı bilgiler içermekteydi. Buna göre, Amasya, Zana, Zığere ve Karaağaç'a yerleştirilenlerden bir kısmı, aile münasebeti nedeniyle müşterek hanelere yerleştirilirken, büyük bir kısmı da müstakil hanelere yerleştirilmişti. Tuzsuz karyesinde 29 hane, Bağlıca ve Alevi karyesinde 2 hane ise Müslümanlara ait evlere yerleştirilmişti. Kasabaya yerleştirilenlere nüfuslarına göre 1,5 dönüme kadar bağ bahçe verilmişti. Ancak bu miktarın yeterli olmaması nedeniyle, kasabadan uzakta bulunan tarım arazilerinin de dağıtılmasıyla bu oranın yükseltilmesine çalışıldı. Zığere ve Zana'ya yerleştirilenlere nüfus başına altışar dönüm arazi verilerek tarıma başlamaları sağlandı. Karaağaç'ta, eski Karakoyunlu muhacirlerinden kalan arazi, Kayalar mübadillerine verilmiş ise de arazinin kesin taksimatı eylül ayına bırakılmıştı. Tuzsuz'da da arazi gösterilmiş fakat taksimat yapılmamıştı.³³

Tuzsuz'a yerleştirilen Doyrınlılar ve Zana'ya yerleştirilen Langaza mübadillerine hem hükümet hem de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti tarafından tohumluk yardımında bulunulmuştu. Yine Tuzsuz'a yerleştirilen mübadillere 1.090 lira para yardımında bulunulmuştu. Bu para ile 10 öküz, 10 inek, 6 merkep, 1 düğе almaları sağlanmıştı. Zana karyesine yerleştirilen mübadillere verilen 700 lira ile de 10 öküz, 9 at, 3 kısarak, 4 merkep almaları sağlanmıştı. Zığere karyesine yerleştirilen 3 hane mübadillere ise 150 lira yardımda bulunuldu. Mübadiller de kendilerine verilen bu para ile 1 katır, 1 araba, 1 merkep almışlardı. Son olarak Amasya ve çevresi için Vekâletten 1.100 liralık ödenek alınarak, bununla 16 öküz alınıp Karaağaç ve Zana'ya yerleştirilen mübadillere dağıtılmıştı. Ayrıca 4 katır ve 2 öküz için Zile pazarına siparişte bulunulmuştu.³⁴

Merkez kazaya yerleştirilen Drama muhacirlerine tütün tarımı yapabilecekleri araziler dağıtılarak arazinin tamamının ekimi sağlanmıştı.³⁵ Ancak muhacirlerin bir kısmı için yeterli arazi yoktu. Bu durum özellikle Kayalar muhacirlerinin tepkisine neden olmaktaydı. Çünkü merkez kazaya yerleştirilen Kayalar muhacirleri kasabanın dışındaki yerleşim yerlerine gitmek istemiyorlardı. Ayrıca köylerdeki arazi de yerli halka kiraya verilmiş ve yangın nedeniyle de evler hasar görmüştü. Bu nedenle mübadillere arazi dağıtımının eylül ayında tamamlanması planlanmaktaydı. Bununla birlikte mübadillerin şehirden biraz uzaklaşmayı kabul etmeleri durumunda çok sayıda Rum emvâl-i metrûkesinin bulunduğu ifade edilmekteydi.³⁶

İlçelere Yerleştirilen Mübadiller

Amasya merkez kazanın yanı sıra mübadiller ilçelere de yerleştirildi. Özellikle Kayalar, Karaferya, Vodine, Katrin, Alasonya, Langaza, Demirhisar, Yenice-i Vardar, Karacaabad ve Gevgiliden getirilen mübadiller; Merzifon, Köprü, Lâdik, Havza ve Gümüşhacıköy kazalarına yerleştirildi.³⁷

I. Dünya Savaşı öncesinde Rumların yoğun bir şekilde yaşadığı Merzifon³⁸ kasabası mübadillerin yerleşmesine uygun imkânlarla

sahipti. Merzifon'da arazi ve emvâl-i metrûkeden iskâna uygun 1.520 hane, 501 dükkân, kaza ve köylerde 33 değirmen mevcut olup çalıştırılabilir durumda 1 fabrika, 16 kara değirmen ve 10 değirmen ocağı bulunmaktaydı. Yine kaza ve köylerde tarıma uygun tarla, bağ, bahçe ve çiftlik toplam 1.895 parçadan ibaret olmakla birlikte bunların dönüm olarak miktarı bilinmemekteydi.³⁹

17 Ağustos 1924 tarihi itibarıyla Merzifon'a Tikveş'ten 36 hanede 147, Doyran'a bağlı Gökçeli'den 9 hanede 31, Yazıcı'dan 1 hanede 4, Langaza'dan 4 hanede 16, Köprü'lü'den 25 hanede 97, Manastır'dan 1 hanede 5, Doyran'dan 2 hanede 9, Drama'dan 7 hanede 24, Kayalar'dan 7 hanede 30, Sarı Şaban'ın Meravlı karyesinden 20 hanede 107, nüfus mübadil sevk edildi; Toplamda da kazaya 112 hane ve 470 kişi yerleştirildi.

Merzifon'a yerleştirilen mübadillere yapılan yardım da şu şekildeydi: Dramalıları 2, Kayalarlıları 6, Sarı Şabanlıları 20 müstakil hane verildi. Mübadiller içerisinde 5 hane 19 nüfuslu Darama ve Kayalar Müslüman köylerine iskân edilmişti. Medrese ve kiliselere muhacir yerleştirilmemekle birlikte, yalnızca Gör karyesine iskân edilen 178 nüfuslu 45 haneden oluşan mübadil burada bulunan manastır binalarında ikâmet etmekteydi. Kazaya gelen muhacirlerin tamamına arazi verilmişti. Gör köyündekilere arazinin yanında birer bağ daha verilmiş ancak bu bağların miktarları belli değildi. Tikveş, Köprü'lü, Gökçeli, Peziç ve Langaza muhacirlerinden 45 haneye 158 bin kuruş verilerek kendilerince çift hayvanı almaları sağlandı. Ayrıca tütüncülükle uğraşan Drama ve Sarışaban muhacirlerine Rum ve Ermeni emvalinden yeteri miktarda arazi dağıtılmıştı.

Amasya İmar ve İskân Müdürü Mahmud Bey'in ifadesine göre, Merzifon'da Bayat ve Mahmutlu isminde iki Rum köyü harap bir vaziyette bulunmaktaydı. Ayrıca kazada çok miktarda Ermeni emvali bulunuyordu ki bunlardan bir kısmı yeni gelecek mübadillere verilebilirdi.⁴⁰

Merzifon Kaymakamı Mustafa Rasim ve Amasya İmar ve İskân Müdürü Mahmud Bey'in, mübadillere her türlü yardımın yapıldığını ve ilçenin imkânlarının iyi olduğunu belirtmelerine rağmen bazı muhacirlerin durumu pek de iyi değildi. 24 Ağustos 1340 (1924) tarihinde ilçeye sevk edilmiş olan Kayalar muhacirlerinden bir kısmı iskân edilememişti. İskân edilenlerden de yalnızca birkaç haneye yardımda bulunulabilmişti. Bu nedenle çok zor durumda kalan muhacirler beraberlerinde getirdikleri eşyaları satarak ihtiyaçlarını gidermeye çalışıyorlardı. Satacak bir şeyleri kalmadığı için de Hilâl-i Ahmer Cemiyeti aracılığıyla yetkililerden, hayvan ve tohumluk talebinde bulunuyorlardı.⁴¹

Merzifon kazasına yukarıda belirtilen rakamların dışında daha sonraki dönemde de mübadil sevkıyatı devam etti. İlçeye toplamda 220 hanede 901 nüfus mübadil geldi ve bunlar 12 köyde iskân edildi.⁴²

³²Erdal, age, 221.

³³"Amasya'nın Tuzsuz Köyü'ne iskân edilen Kılıç mübadillerinden Seyfettin Yılmaz nüfus başına 25 dönüm arazi verildiğini belirtmektedir."

³⁴Çelebi, age, 363.

³⁵BCA, 272.11/18.87.11.

³⁶"Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin haberine göre Amasya mıntkasında yerleştirilen 1500 mübadil, köylünün de yardımıyla ziraata başlamıştı."

Çapa, agm, 46.

BCA, 272.11/18.87.11.

³⁷Erdal, age, 216.

³⁸I. Dünya Savaşı öncesinde Merzifon'da 1048 Rum bulunmaktaydı Pelin İskender, "I. Dünya Savaşı Öncesinde ve Savaş Sırasında Amasya Sancağı'nın Nüfus Yapısı" I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Amasya Valiliği Yayınları, Amasya 2007, C. I, 391.

Amasya vilayetine bağlı ilçeler içerisinde en hızlı ve düzgün bir şekilde en fazla mübadilin yerleştirildiği ilçe Gümüşhacıköy'dü. Bunda, ilçenin Birinci Dünya Savaşı öncesinde Rum ve Ermeni nüfusa sahip olması ve dolayısıyla bunlardan kalan taşınmaz malların bulunması önemli bir etkendi.⁴³

17 Haziran 1924 tarihi itibarıyla Gümüşhacıköy'e, 5 hanede 16 nüfuslu Sarışaban ve 33 hanede 126 nüfuslu Kayalar muhaciri sevk edildi. Böylece kasaba merkezindeki muhacir nüfusu 38 hanede 142 ye ulaştı. Bu muhacirlere 12 adet bağ ve 320 dönüm arazi dağıtıldı. Ancak muhacirler tohum, araç- gereç ve hayvana sahip olmadıkları için tarıma hemen başlayamamıştı. Ayrıca dağıtılan araziden mübadillere ancak 3-5 dönüm düşmekteydi ve bu da ihtiyacı karşılamıyordu. Bu durum mübadillerin şikâyetlerine neden oluyordu. Ancak ilçede iskâna uygun başka bir bölgenin olmaması, ayrıca Ermenilerden kalan arazinin henüz tasfiye edilmemiş olması ve bu arazinin mübadeleye tabi olmayan muhacirlere verilmesinin plânlanması nedeniyle mübadillere yeni arazilerin verilmesi zor görünüyordu.⁴⁴

Gümüşhacıköy Kaymakamı İbrahim Bey'in mübadillere verilecek arazinin yetersizliği ile ilgili şikâyeti üzerine, Mübadele, İmar ve İskân Vekâletince gönderilen yazıda, ilgili kanunlara atıfta bulunularak gerekli önlemlerin alınması isteniyordu. Yazıda Rumlardan kalan arazinin yeterli olmaması durumunda Ermenilerden kalan malların da dağıtılabilceği belirtilerek hiçbir mübadilin açıkta bırakılmaması isteniyordu. Hatta yeterli arazi dağıtılmamış olan mübadillere ilave arazi verilmesi de uygun görülmekteydi.⁴⁵

Gümüşhacıköy'e mübadillerin sevk-i temmuz ayında da devam etti. Bu dönemde ilçeye 37 hanede 128 nüfuslu Langaza, 5 hanede 20 nüfuslu Drama, 53 hanede 193 nüfuslu Baraklı, 43 hanede 170 nüfuslu Muradlı, 6 hanede 23 nüfuslu Boynukızıl, 11 hanede 46 nüfuslu Karamanlı, 4 hanede 16 nüfuslu Geren, 44 hanede 166 nüfuslu Koçoğulları, 34 hanede 126 nüfuslu Kayalar muhaciri yerleştirildi.

Yeni iskân edilen muhacirlerin tamamı müstakim hanelere yerleştirilmişti. Muhacirlerin yerleştirildiği yerler içerisinde Müslüman köyleri yoktu. Vekâletin uyarıları dikkate alınarak, muhacirlere merkezdeki Rum arazisinin yanında Ermeni arazisi de verildi. Hatta tütüncülükle uğraşan Sarışaban muhacirlerine tütün arazisi verildiği gibi, merkez kazaya yerleştirilmiş olan Kayalar muhacirlerine de nüfus başına beşer dönüm ilave arazi dağıtıldı.⁴⁶

Diğer ilçelerde olduğu gibi Gümüşhacıköy'e yerleştirilen mübadillerin ihtiyaçlarının karşılanmasında da zaman zaman sıkıntılar yaşanmaktaydı. Yerel makamların ihtiyaçları karşılamakta yetersiz kaldığı durumlarda Mübadele İmar ve İskân Vekâletinden veya Hilâl-i Ahmer Cemiyetinden yardım talep edilmekteydi. Örneğin, Gümüşhacıköy'e iskân edilmiş olan 41 hane ve 240

nüfuslu Kayalar mübadillerinin temel eşyaları yoktu ve çok zor durumdaydılar. Bu nedenle Hilâl-i Ahmere gönderilen bir tel-grafta, mübadiller için yatak, battaniye ve ayakkabı yardımında bulunulması isteniyordu.⁴⁷

Gümüşhacıköy'de yaşanan bir diğer sorun da buraya yerleştirilen mübadillerin, başka yerde bulunan akrabalarının yanına göç etme istekleriydi. Gümüşhacıköy'e mübadeleye tâbi olarak 278 hanede 1.199 nüfus muhacir gelmiş, bunlardan 9 hanede 36 nüfus çeşitli yerlere nakledilmiş, 22 hanede 100 nüfus ise iskân bölgelerini terk ile Samsun'a gitmişti. Yine 26 hanede 136 nüfus Akdağmadeni'nde ki iskân yerlerini terk ederek Gümüşhacıköy'e gelmişti.⁴⁸ Genel harp esnasında kazaya sığınıp geri dönmek istemeyen 130 hane muhacir de burada iskân edilmişti. Ayrıca Balkan Savaşı sonrasında göç etmiş olan 72 hane Boşnak muhaciri de Rum emvâl-i metrûkesinde iskân edilmişti.⁴⁹

Amasya'ya sevk olunan mübadillerden bir kısmı da Havza kazasına yerleştirilmişti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Amasya'ya bağlı bir kaza olan Havza'da emvâl-i metrûkeden 2 hane, 1 mektep, 1 bahçe, 1 han, 14 dükkân, 1 kahvehane, 1 fırın, 2 fabrika, 2 kara değirmen ile köylerde iskâna elverişli 16.486 dönüm bulunmaktaydı.⁵⁰ Özyürek'in ifadesine göre Havza'ya, ilk mübadil kafilesi 5 Aralık 1923'te Kavala'dan geldi. 138 kişiden oluşan mübadil kafilesi, iskân edilecekleri yerler belli olmadığı için ilk etapta ilçe merkezinde bekletildiler. Taş Mektep denilen okul binasında birkaç ay kaldıktan sonra, tütüncülüğe uygun araziye sahip Tahna ve Kocaoğlu köylerine iskân edildiler.⁵¹

Özyürek'e göre, Kayaların İnebosu köyünden gelen 60 hane mübadil de ilçede uzun bir süre bekletilmiş ve ancak Mustafa Kemal'in devreye girmesi ile yerleştirilmişlerdi. *"İnebosu köyünün önde gelenlerinden Karanfil Efendi'nin başkanlığında Havza'ya gelen mübadil heyeti, geldikleri bölgeye uygun olduklarını düşündükleri Şeyhkoyun ve Hacıdede köylerini yerleşmek için uygun buldular. Tam istedikleri gibi iki köy bulduklarını düşünüp Samsun'dan hevesle Havza'ya gelen altmış haneye yakın muhacirin bu köylere yerleşmesi hiç de kolay olmayacaktır.*

Havza Kaymakamı kasabanın önde gelen ailelerinin sözünden pek çıkmıyordu. Bu aileler de muhacirlerin iskânı için belirlenen köylerin arazisini istemekteydi. Öte yandan hükümetin kararı gereği, gelen muhacirler Rumların terk ettiği köylere yerleştirilecekti. Hükümet kararı ile Havza ileri gelenlerinin baskısı arasında kalan kaymakam muhacirleri oyalamaya, onları başka köylere yönlendirmeye çalışır. Ancak muhacirler bu teklifi kabul etmeyerek ilçe merkezindeki hanlarda, bazıları da sokaklarda, cami avlularında gecelemekteydi.

İskân işinin bir türlü çözümlenmediği bu dönemde Atatürk'ün Samsun'a geleceği, Havza'ya da uğrayacağı haberleri muhacirleri umutlandırır. Kaymakamın tüm engellemelerine rağmen

39Erdal, age,223.

40BCA, 272. 11/18.87.11.

41TKA, 1394 / 190, "12 Mart 1340 tarihli Kayalar mübadillerinden 60 haneye ait ortak dilekçe"

42Erdal, age, 223, "Merzifon ilçesinin köylerinde iskân edilen mübadiller içerisinde rençper, çiftçi, tütün işçisi, kahveci, amele, muallim gibi meslek dallarına mensup olanlar vardı." İpek, age,158.

43"1.Dünya Savaşı öncesinde ilçede 3.553 Rum,3.309 Ermeni bulunmaktaydı." İskender, agm,400.

44BCA, 272. 11/ 18.87.11 "Gümüşhacıköy Kaymakamı İbrahim Bey'in 17 Haziran 1340 tarihli yazısı."

45BCA, 272.11/18.87.11 "22 Haziran 1340 tarihli Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti yazısı"

46BCA, 271.11/18.87.11 "29 Temmuz 1340 tarihli Gümüşhacıköy Kaymakamlığı yazısı"

47TKA, 88/115

hükümet konağı önünde ısrarlı beklmelerini sürdüren muhacirler,24 Eylül 1924 tarihinde Mesudiye Oteline gelen Atatürk'ün dikkatini çekerler ve yaveri ile görüşmeyi başarırlar. Yaverinin anlattıklarından durumu anlayan Atatür, kaymakama emir verir; Muhacirler, kaybedilmiş ülkelerimizin milli hatıralarıdır. Yirmi dört saat içinde bu muhacirleri istedikleri köylere yerleştireceksin! Bir daha böyle şeyler duyarsam cezayı çekersin! diyerek muhacirlerin isteklerinin gerçekleşmesini sağlamıştır..”⁵²

17 Şubat 1924 tarihi itibariyle Havza kazasına Yunanistan'ın mübadeleye tâbi mahallelerinden 90 hanede 341 mübadil geldi. Bunlardan 17 hanede 57 mübadile emlak ve arazi verilerek iskânları sağlanmış,73 hanede 287 mübadil de henüz iskân edilmemişti. Bu mübadillerden Çukur köyüne yerleştirilen ailelere ikişer kile, Güzçamı köyündeki iki haneye yüz on dört kile ve Şeritdar köyündeki hanelere de yeterli miktarda tohumluk verilmişti.⁵³

hanede 287 mübadil de henüz iskân edilmemişti. Bu mübadillerden Çukur köyüne yerleştirilen ailelere ikişer kile, Güzçamı köyündeki iki haneye yüz on dört kile ve Şeritdar köyündeki hanelere de yeterli miktarda tohumluk verilmişti.

Havza'da mübadeleye tâbi olmayan muhacirlerin iskânı da görülmekteydi. Yunanistan'ın çeşitli mahallerinden 124 hanede 487 gayri mübadil gelmiş, bunların 59 hanede 204 nüfusa emlak ve arazi verilerek iskân edilmiş 75 hanede 283 kişi ise iskân edilmemişti. Bu gayri mübadillerden 40 hanesi Uzun Köprü'nün köylerine, 92 hanesi de Havza'nın köylerine sevk edilmişti.⁵⁴

Ağustos ayı içerisinde Havza'ya 21 hanede 91 nüfus Kayalar,61 hanede 220 nüfus Ortahisar,4 Selanik ve 24 Drama mübadili sevk edildi. İlçede yaşanan konut sıkıntısı nedeniyle ilk etapta bir eve 3-4 hane yerleştirildi. Böylece 91 nüfus Kayalar,22 nüfus Drama,5 nüfus Ortahisar mübadili kasaba içerisindeki emvâl-i metruküye yerleştirildi. Bunun yanında Drama ve Ortahisar mübadillerinden 170 kişi ilk etapta Müslüman köy ve mahallelerine yerleştirildi. Daha sonra ise Ortahisar mübadilleri Rum köyü olan Karacaviran ve Küsrüf'e nakledildi. Mübadillere arazi dağıtımı yapılmamasına rağmen çeşitli araç gereç yardımıyla bulunulmuştu. 61 hane 220 nüfusa tohumluk ve iki haneye bir adet olmak üzere, 20 haneye 10 adet pulluk verildi. 21 hane Ortahisar muhacirlerine 40 öküz,21 inek,1 manda,10 at ve 5 merkep temin edildi.⁵⁵

1924 yılı sonunda Havza kazasına 456⁵⁶ hanede 1.638 nüfus muhacir sevk edilmişti. Bunlardan Kiran ve Aydoğdu köylerindeki

muhacirlerin 120 hanesinin iskânları yıl itibariyle yaptırılmamış; fakat kendilerine arazi dağıtımı yapılmıştı. Bu arada I.Dünya Savaşı'nda mülteci sıfatıyla bu kazaya gelen 129 nüfustan 80'i geri dönmek istememiş, kalan 49 nüfus ise geri dönmeyi kabul etmişti. Balkan Harbi'nden sonra Rumeli'den mübadeleye tabi ve gayritabiî mahallerden gelen muhacirlerden 5 hanede 16 nüfus kasabada,3 hanede 11 nüfus da köylerde iskân olunmuştu.

Mübadele ile Havza'ya yerleştirilen mübadiller ilçede Türk nüfusun artmasında etkili olmuştu. I.Dünya Savaşı öncesinde Havza kazasında toplam 25.552 nüfus vardı. Bu nüfusun 17.384'ü Müslüman,7.852'si Rum, 316'sı Ermeniydi. Müslüman nüfus kaza nüfusunun %68'ini, Rumlar % 30'unu,Ermeniler ise % 1'ini oluşturuyordu. Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı yıllarında bu nüfusun 3-4 binini ölmüş, 36 köyde bulunan 8.340 Rum nüfus da yurt dışına çıkmıştı. Dolayısıyla kaza dâhilinde % 50'ye varan bir nüfus azalması oldu. Bu azalma iki kaynakla kapatılmaya çalışıldı. Birinci kaynak Yunanistan'dan gelen göçmenlerdi. Kaza dâhiline 1923 sonrasında toplam 1.060 mübadil yerleştirildi. İkinci kaynak ise doğum oranlarındaki artışı.⁶⁰

Mübadillerin yerleştirildiği bir diğer yer Amasya'nın kuzeyinde yer alan Vezirköprü kazasıydı. Vezirköprü, I.Dünya Savaşı öncesinde 41.727 Müslüman,4.856 Rum ve 320 de Ermeni nüfusa sahipti.⁶¹ 1914-1923 arasında önce Ermeni nüfusun, sonra da Rumların yurt dışına çıkarılması ile boşalan yerlere Yunanistan'dan gelen mübadiller yerleştirildi.

Vezirköprü'ye 1924 yılı itibariyle, 118 hanede 429 nüfus Kayalar,4 hanede 21 nüfus Drama,76 hanede 239 nüfus Doyran ve 116 hanede 450 nüfus Selanik muhaciri sevk edilmişti.⁶² Bunlardan Kayalar mübadilleri, merkez kazadaki 57 haneye yerleştirildi. Doyran muhacirlerinin bir kısmı merkez kazada yerleştirilirken, 45 hanesi Ersındık karyesine yerleştirildi. Ayrıca Selanik mübadilleri de Merkez kaza ve Taşkale köyünde iskân edildi.⁶³ Böylece ilçeye toplamda 314 hanede 1.139 mübadil yerleştirilmişti.

Vezirköprü kazasında mübadillere verilebilecek 3.500 dönüm arazi, 9 hane, 6.600 dönüm arazi, 25 dükkân ve 8 hane-i metruk bulunmaktaydı.⁶⁴ Bu emlaktan, Ersındık köyü arazisinin tamamı Doyran mübadillerine dağıtıldı. Kayalar mübadillerine ise merkez kazadan 1500 dönüm arazi ile birlikte Sıracık karyesi arazisi de verildi. Doyran muhacirlerinden 60 haneye nüfus başına 770 kuruş, tohumluk ve hayvan bedeli olarak toplamda 2.000 lira tahsis edildi. Bu para ile mübadillerin 30 inek,5 merkep ve 30 ölçek mısır tohumu almaları sağlandı.⁶⁵

⁴⁸“Akdağ ve Boğazlıyan'dan Gümüşhacıköy ve Havza'ya gelen Kayalar muhacirleri ilçelerde çeşitli sorunlara neden olmaktaydı. Bu muhacirlerin bir kısmının Bektaşî olması nedeniyle, camiye gitmemeleri ve çocuklarını okula göndermemeleri ilçede çeşitli dedikoduların çıkmasına neden olmuştu. Bu nedenle muhacirler geldikleri bölgelere iade edilmişti”BCA,272.11/20.99.38.

⁴⁹Erdal, age,223.

⁵⁰Age,222-223.

⁵¹Özyürek, age,120.

⁵²Özyürek, age,134-140.

⁵³Mübadillerin yerleştirildiği diğer köyler Köse Ömer ve Hasköy idi.

⁵⁴Erdal, age,220-221 “Mübadeleye tâbi olmayan muhacirler Havza'da Abalar, Osmanlı, Sarı Dere, İskender ve Hasköy'e yerleştirildi.”

⁵⁵BCA, 271.11/18.87.11, “12 Ağustos 1340 tarihli Havza Kaymakamı Vehbi Bey'in yazısı.”

⁵⁶“Reis-i Cumhuriyet Mustafa Kemal'in izlenimlerine göre, Havza'ya yerleştirilen 450 hane muhacirin durumu oldukça kötüydü. Mübadillerin hepsi aç, açıkta ve perişan bir halde bulunuyordu. Kendilerine bir buçuk ay içerisinde 250 liradan başka bir yardımda bulunulmamıştı. Atatürk'ün ziyareti esnasında merkezden inşaat masrafları için 5.000 bin liralık bir yardımda bulunulmuş, bu paranın 2.000 lirası işe için kullanılmıştı. Ancak buradaki muhacirler için 40 bin liraya ihtiyaç duyulmaktaydı.” BCA,030.01/40.237.17.

⁵⁷İskender, agm, 379, “Havza'da bulunan 96 köyden 36'sı Rum köyü idi.”

⁵⁸Zübeyirzade Mehmet Fuat, Yurdumuz Havza, (Hazırlayan: Ali Tuzcu), Vatan Matbaası, İstanbul 1925,117.

Amasya vilayeti sınırları içerisinde mübadillerin yerleştirdiği son ilçe Lâdik kazasıydı. Buraya 30 Temmuz 1924 tarihi itibarıyla 292 Kayalar, 19 Drama olmak üzere toplamda 311 mübadil sevk edildi. Bunlardan 192 nüfus müstakil ve müşterek hanelere yerleştirildi. İskân edilen mübadillerin 112'si Müslüman köylerine yerleştirilirken, 16 nüfus da medrese ve mescitlerde geçici olarak yerleştirilmişti. Lâdik kazası çok sayıda Rum köyüne sahip olmasına rağmen mübadillerin yerleştirilmesinde istenen başarı sağlanamamaktaydı. Bunda, Kayalar mübadillerinin kaza merkezinde kalmak istemeleri, merkeze yakın Rum köylere (Torasan, Torun) iskânı kabul etmemeleri önemli bir etkendi. Kayalar mübadillerinin bu tutumu, muhacirlere arazi dağıtımında da sıkıntılara neden olmaktaydı. Yeterli arazi olmasına rağmen, iskân işlemleri tamamlanmadığı için mübadillere arazi dağıtılmadığı gibi tohumluk ve hayvan yardımı da yapılamıyordu.⁶⁶

1924 yılı sonunda Lâdik kazasına gelen mübadil sayısı 382'ye ulaştı. Ancak kasaba merkezinde mübadillerin iskânına yetecek konut bulunmadığından, mübadillerden 97 nüfus kaza dışına gitti. 285 nüfusun da yıl itibarıyla iskânları yukarıda belirtilen gerekçelerden yapılamamıştı.⁶⁷

Bununla birlikte Amasya vilayetinin en küçük kazası olan İhsu'nun Abacı köyünde Rumlardan kalan 16, Rum nahiyesinde de Ermenilerden geriye kalan 17 hane ve 1.500 dönümü geçen arazi tespit edilmesine rağmen buralara mübadil yerleştirildiği ile ilgili herhangi bir kayıt tespit edilemedi.⁶⁸ Amasya vilayetine yerleştirilen mübadillere toplamda; 448 hane, 43 dükkân, 5 arsa, 14.887 dönüm tarla ve 1.549 dönüm bağ dağıtılmıştı.⁶⁹

Mübadillerin Amasya'nın Sosyal ve Kültürel Yapısına Etkisi

Amasya'ya yerleştirilen mübadillerin sayısı ile ilgili değişik kaynaklarda farklı rakamlar yer almaktadır. Yukarıda belirtilen rakamlara ilaveten Nedim İpek'in Samsun Köy Hizmetleri Arşivi Evrak-ı Varide Defterine dayanarak verdiği tabloya göre, 4.055 göçmen Samsun'dan Amasya'ya sevk edilmişti.⁷⁰ Yine Türkiye Hilâl-i Ahmer Mecmuasının haberine göre de, Mart 1925 tarihi itibarıyla Drama, Kavala, Selanik, Kayalar ve köylerinden gelen 58.486 göçmendeki 5.440'ı Amasya'ya yerleştirilmişti.⁷¹ İçişleri Bakanlığı verilerine göre ise, 1924-1933 yılları arasında Amasya

vilayetine 475 aile ve 2087 nüfus yerleştirilmişti.⁷²

İstatistik Yıllığında ise mübadillerin yıllara göre dağılımı şu şekildeydi.⁷³ 1923'de 260, 1924'te 1.859, 1925'te 897, 1926'da 597, 1928'de 231 ve 1929'da 403 olmak üzere toplamda 4.247 muhacir yerleştirilmişti. Son olarak İbrahim Erdal'ın 1924 tarihli Amasya Muhacirin İdaresi Defterine dayanarak verdiği bilgiye göre, Amasya ve merkez kazası Kerastı'ya yerleştirilen mübadil sayısı 204 hanede 8.740'a ulaşmıştı.⁷⁴ İbrahim Erdal'ın verdiği rakama 1925 - 1929 yılları arasında gelen 2.128 mübadil de eklendiğinde Amasya vilayetine yerleştirilen mübadil sayısı 10.868'i bulmaktaydı.

Öte yandan I.Dünya Savaşı öncesinde Amasya ve ilçelerinde 24.950 Rum yaşamaktaydı.⁷⁵ Türk-Yunan nüfus mübadelesi sonrasında bu nüfus Amasya'dan ayrıldı. Mübadele sonrasında Amasya vilayetine takriben 10.868 Müslüman Türk göçmen yerleştirildi. Bu sayı Amasya'dan ayrılan Rum nüfusun % 44'üne tekabül etmekteydi.

Mübadele göçü kültürel bir değişime de yol açtı. Bu özellikle homojen bir toplum oluşturulması yönündeki önemli bir adımdı. Azınlıkların ayrılması ve gelen Türk-Müslüman mübadillerin bir kısmı Rumca ve diğer dilleri (Pomakça gibi) biliyor olsalar da Türkçe daha fazla kullanılan bir dil olmuştu. Örneğin; Amasya vilayetinde ana dilleri Türkçe olanların oranı 1927 nüfus sayımında %94 ve 1935 nüfus sayımında da yüzde %95 olarak tespit edilmişti.⁷⁶

Amasya'ya yerleştirilen mübadiller, şehrin sosyo-kültürel yapısı üzerinde de etkiler bıraktı. Örneğin Havza'ya yerleştirilen İnebosu muhacirlerinden bazı aileler vapura sığdırabildikleri atlarını ve arabalarını da yanlarında getirmişlerdi. Muhacirlerin memleketlerinden getirdikleri bu arabalar, daha sonra yaygınlaştı. Öküzlerin çektiği iki tekerlekli arabalardan başka aracın bulunmadığı Anadolu'da muhacirlerin dört tekerlekli atlı arabaları büyük bir yenilikti. Bu türden at arabaları daha sonra "muhacir arabası" olarak isimlendirilmeye başlandı. Bu arabalar beygir gücüyle hareket ettikleri için daha hızlı gidebiliyorlardı. Derin kenar tahtaları sayesinde kasasına daha çok yük sığdırılabiliyordu.⁷⁷ Muhacir arabaları, her çeşit yolda kullanılabilen geleneksel iki tekerlekli kağnı arabalarından farklı

59Zübeyirzade Mehmet Fuat'a göre, mübadiller Havza'nın Aydoğdu, Tekkekıran, Hacıdede, Koyun, Karacaviranabad, Kocaoğlu, Küsürüf ve Tahna köylerine yerleştirilmişti. Age, 115-117.

60İpek, age, 162.

61İskender, agm, 393.

62Erdal, age, 223.

63BCA, 272.11.18.87.11 Vezirköprü kaymakamı Hilmi Bey'in 11 Ağustos 1340 tarihli raporu "Kayalar mübadilleri merkez kazadaki bu 57 haneye iki aile bir evde oturacak şekilde yerleştirilmişti. Bu nedenle de oldukça sıkışık bir durumda idiler. Ancak Doyranlılar'ın Ersındık karyesine nakilleri ile birlikte her aileye bir konut düşecek şekilde yeni bir taksimat yapıldı."

64Erdal, age, 223.

65BCA, 272.11/18.87.11 "Diğer ilçelerde olduğu gibi burada da Kayalar mübadilleri kaza merkezi dışına yerleşmeyi ve verilecek araziye kabul etmedi."

66BCA, 272.11.18.87.11, Lâdik kaymakamı Rasim Bey'in 30 Temmuz 1340 tarihli raporu. "Kaza genelinde 38 köyde 8.573 dönüm Rumlardan, 331 dönüm Ermenilerden olmak üzere toplam 8.904 dönüm arazi bulunmaktaydı." Erdal, age, 222.

67Age, 222.

68Age, 223.

69İdare, 29 I. Teşrin, 1933, S.67, İstanbul 1933, 193.

70İpek, age, 66.

71Çapa, agm, (Atatürk Yolu) 66.

72İdare, 273.

73İstatistik Yıllığı 1930, 100.

74Erdal, age, 222.

75Adnan Sofuoğlu, Derviş Kılınçkaya, "Amasya'nın Sosyal Yapısı ve Pontusçu Faaliyetler", I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, Amasya Valiliği Yayınları Haziran 2007, C.I, 417.

olarak, daha iyi yollara gereksinim göstermişti. Özellikle seri hareket etme yeteneği, bu arabanın yerliler tarafından, kağına tercih edilmesi sonucunu doğurdu.⁷⁸

Göçmenler, giyim kuşamları ile yiyecek türleri ve çeşitleri konusunda da, içine katıldıkları topluma önemli aktarmalar yapmışlardı. Yerli halkın genellikle ceket, pantolon, seyrek olarak da şalvar ve potur giymelerine karşılık, mübadillerin bir bölümü ceket, pantolon giyerken bir kısmı da elyete ve potur giymekteydi. Göçmen kadınlarda örtünme biçiminde genellikle çarşaf, yeldirme ve başörtüsü kullanılırken, başörtülerini çene altından bağlanmaktaydılar. Bazı muhacir kadınları ise siyah ferace ya da iki adet yünlü ihram ile kapanmaktaydı. Ayrıca bellerinde alaca kuşak ve köylülerin ayaklarında yaygın olarak çarık buluyordu.

Mübadiller arasında balık, zeytinyağı ve keçi eti yeme alışkanlığı pek yaygındı. Ayrıca, ot çeşitlerinden ve kırlarda bulunan hindibağ, gelincik, ezbergan, ebeğümeci gibi kendilerince meşhur otlardan yemekler yapıyorlardı. Ekmeklerini ise çoğunlukla buğday ve arpa unundan yapıyorlar, köylerde ise yaygın olarak tandır ekmeği yenirdi.⁷⁹ Mübadiller kendi ihtiyaçlarını karşıladıkları gibi fazla olan yiyeceklerini de pazarlarda satmaktaydı. Özellikle ürettikleri tereyağı ve beyaz peynirler Havza'daki memur kesimi tarafından alınıyordu.⁸⁰ Hamur işlerinde de oldukça maharetli olan mübadiller, Amasya'da lokanta sektörünü de ele geçirmişlerdi. Burada pişirilen Rumeli'ye özgü yemekler yerli ahali tarafından çok beğenilmekteydi.⁸¹

Göçmenler, konuşulan dil yönünden de Türkiye'de ki yerleşik kültüre farklı bir şive aktarmışlardı. Bu şivede "h" sesini yutarak ya da farklı bir sesle karşılayarak konuşmak pek yaygındı. Bunun yanında konuşmanın akışı "abe", "abemari", "breh", "kızan", "kızancık" gibi terimlerle süslenmekteydi.⁸² Türkçede olmayan ve hangi dilde de bulunduğu da bilinmeyen bir takım sözcükler de mübadillerin günlük dilinde yer alıyordu. Bunlar arasında Alasındık (Allaha sığındık), Yevva (şaşkınlık ve korku belirtir), Onçu (onun için), Naakit (ne vakit), Naştırpa (Maşrapa) bulunmaktaydı. Ayrıca Salim Dirişen mübadiller arasında kız çocukları için "Mari" erkek çocukları ve delikanlılar için "Şahinin" tabirlerinin çok sık kullanıldığını; cümle ve ifadelerin daha çok "can, canım" gibi sözcüklerle bağlandığını ifade etmektedir.⁸³

Mübadiller ile yerli ahali arasında, az çok birbirini beğenmemek, kendi grubunu üstün görmek gibi eğilimler olabilmekteydi. Özellikle Rumların Amasya'da terk ettiği taşınmazların mübadillere verilmesi, buraları elinde bulunduran Şark mültecileri, göçmenler ve yerli ahalinin⁸⁴ tepkisine neden olmaktaydı. Öyle ki bazı yerlerde Yunanistan'dan gelmiş olmak bile, yerli ahali tarafından bir olumsuzluk olarak algılanıyordu. Örneğin; Amasya'nın Tuzsuz köyüne yerleştirilen Kılıkş mübadilleri, Varaylılar'ın "yerimizi

daraltıyorsunuz, niye geldiniz." gibi ifadelerine maruz kalmışlardı. Yine Havzanın çeşitli köylerine yerleştirilen mübadiller de, Rum çetelerinin yaptıkları mezalimin sorumlusu kendileriymiş gibi, yerli ahali tarafından soğuk karşılanmışlar; yerli ahali ile mübadiller arasında uzun süre hiç bir ticari alış-veriş olmamıştı.⁸⁵

Benimsenme ve kabul görme sorunlarının mübadilleri, kendi kabuklarına çekilmeye zorladığı söylenebilir. Bu durum mübadilleri birbirlerine karşı daha tutkun ve muhafazakâr tutumlara sevk etmişti. Meselâ mübadiller ile yerliler arasında evlilikler görülmediğinden, taraflar arasında uzun yıllar iletişim kurulamamıştı. İsmail Ertürk, mübadillerin seçim zamanlarında önceden hangi partiye oy verileceği hususunda kendi aralarında görüşmelerde bulduklarını ve alınan karardan sonra bütün mübadillerin aynı partiye oy verdiklerini ifade etmekteydi.⁸⁶

Yerli halk ile mübadil ayrımı Çok Partili Dönemde de devam etti. Mübadiller küçümseyerek "gelinti" olarak nitelendirilmekteydi. Bu küçümseyici tavırlar, mübadillerin siyasi anlamda da yerli ahalden ayrılmasına neden oldu. Bu dönemde Amasya'nın önde gelen ailelerinin CHP safında yer almaları karşısında mübadillerin DP içerisinde yer aldıkları görülmekteydi. 1950 genel seçimleri öncesinde yaşanan bu ayrışmayı Yeşilyurt gazetesi başyazarı Hadi Kitapçı "Çirkin Bir Telâkki" başlıklı yazısında şöyle ifade ediyordu:

"Şayet bir bölgede doğup büyüme, o beldeye sonradan gelip yerleşenleri küçümsemek bakımından bir nevi, imtiyaz bahşediyorsa (onların tabiriyle) gelintiler! Şeref ve insanlıklarından hiç bir şey kaybetmez. Yeter ki imtiyazlılar! İddia veya ima ettikleri şeref ve asalete hakkiyle lâyık, sahip bulunsunlar ve makûl olsunlar.

*Bin bir türlü sebep tahtında doğdukları yerleri terk ederek buralara gelmiş ve yerleşmiş namuslu insanların, bu güne kadar şu memlekete ne fenalığı dokunmuştur. Ne zaman aç kalmışta, bir üvey evlat mecburiyeti ile boynu bükük, bu öz evlatlardan sadaka dilenmiştir."*⁸⁷

Yaşanan tüm bu olumsuzluklara rağmen mübadiller ile yerli ahali arasında görülen uyum sorunlarının bir kuşak sonra ortadan kalktığı söylenebilir. Mübadiller, özellikle üretici duruma geçtikten ve ekonomik yeterliliklerini kazanmaya başladıktan sonra, edindikleri ekonomik güce paralel olarak toplum içerisinde söz sahibi olmaya başlamışlardı. Fahrettin Kayalar 1974 yılına kadar yerlilik ve muhacirlik ayrımının Amasya'da devam ettiğini, muhacirlerin Amasya'da ticari hayatı etkilemeye başlamalarından sonra kabul görmeye başladıklarını belirtir. Bu tarihten itibaren muhacirler esnaf ve ticaret odaları, parti başkanlıkları gibi birtakım sivil toplum örgütlerinin üst düzey yöneticiliklerinde bulunmaya başladılar.⁸⁸

⁷⁶28 Teşrin-i evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, C.I, T.C. BİUM, Ankara 1929, s.LXII, 20 İlk Teşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı, 112-113.

⁷⁷Özyürek, age, 146.

⁷⁸Arı, age,170.

⁷⁹Age,171.

⁸⁰Özyürek, age,166.

⁸¹Çelebi, age,367.

⁸²Arı, age,172.

⁸³Çelebi, age,368.

⁸⁴"Ali Ezger Özyürek'in ifadesine göre; Havza eşrafından Bayram Ağa, Gidirli, Karaçayır, Elmacık, Domuzdamı ve Kavakçioğlu köylerinin tapusunu devletten almış, sonra da bu köydeki arazileri köylülere satmıştı." Özyürek, age,132.

⁸⁵Çelebi, age,365-366.

⁸⁶Çelebi, age, 366.

⁸⁷Amasya Yeşilyurt, 6 Ocak 1950, Hadi Kitapçı "Çirkin Bir Telâkki"

⁸⁸Çelebi, age, 368.

⁸⁹Zafer Gölen, "Atatürk Döneminde Merzifon ve Çevresinin Nüfusu" I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 13- 15 Haziran 2007, C.I, Amasya Valiliği Yayınları, Amasya 2007,568.

SONUÇ

Amasya, 1914 yılı itibariyle 6 kazaya ve 230.263 nüfusa sahip bir sancak merkezi konumundaydı. Bu dönemde nüfusun % 78'ini (178.689 kişi) Müslümanların oluşturduğu vilayette %22 oranında da (51.574 kişi) gayrimüslim nüfus bulunuyordu.⁸⁹ 93Harbinden itibaren Kafkasya, Dağıstan ve Kırım bölgelerinden, Nogay, Kırım ve Çerkez muhacirleri Amasya ve ilçelerine yerleştirildi. Bununla birlikte Balkan muhacirlerinin de gelmesiyle şehirde yaşayan Türk nüfus gittikçe arttı. Bu gelişmelere paralel olarak Ermeni Tehciri ve Nüfus Mübadelesi ile birlikte şehirde yaşayan gayrimüslim nüfusta ciddi bir düşüş yaşandı. Özellikle Rumlardan doğan bu boşluk 1923 yılında yapılan Türk - Yunan Nüfus Mübadelesi ile Selanik ve çevresinden gelen göçmenler tarafından dolduruldu.

Nüfus Mübadelesi, Amasya vilayetinin nüfusunda ciddi bir değişime neden oldu. I.Dünya Savaşı öncesinde %22 oranında gayrimüslimin yaşadığı şehir, Cumhuriyet Döneminde % 98 oranında Türkün yaşadığı bir şehir haline geldi. Şehir nüfusunun tamamına yakınının Türk ve İslâm olmasıyla birlikte konuşulan hâkim dil Türkçe (%93) olduğu gibi İslâmiyet de en büyük dini inanış kesimini temsil etmekteydi. Böylece Cumhuriyet'in ilk yıllarında homojen nüfus yapısına sahip bir kent ortaya çıktı. Amasya'ya yerleştirilen mübadiller, vilayetin sosyo- kültürel ve ekonomik yapısı üzerinde de bir takım değişimlere neden oldu. Mübadillerin kendilerine özgü şiveleri şehir kültürüne bir zenginlik kattığı gibi zamanla yerli halk arasında da kullanılmaya başlandı. Ayrıca yemek kültürleri ve kendilerine özgü hamur işleri yerli halkın beğenisini kazandı. Mübadillerin beraberlerinde getirdikleri ve "muhacir arabası" olarak adlandırılan atlı arabalar da ulaşım ve yük taşıma anlamında büyük katkılar sağladı. Mübadiller getirdikleri bu arabaları Amasya'da Kutsal Kardeşler atölyesinde üreterek şehir ekonomisine de katkı sağladılar. Ayrıca lokanta ve gıda sektöründe söz sahibi oldular. Bugün Amasya'da bulunan un fabrikalarının büyük çoğunluğunun muhacirler tarafından işletilmesi bu durumun bir göstergesidir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi

Türk Kızılayı Arşivi

II. RESMÎ YAYIN VE TUTANAKLAR

İstatistik Yıllığı 1930, T.C. İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara 1930.

TBMM Zabıt Ceridesi.

T.C.BİUM, 28 Teşrin-i evvel 1927 Umumi Nüfus Tahriri, Fasikül I, İstanbul: Hüsnü tabiat Matbaası, 1929.

T.C. BİUM, 20 İlkteşrin 1935 Genel Nüfus Sayımı "Amasya Vilayeti", C.5, Yayın No:75, Devlet Basımevi İstanbul 1936.

III. SÜRELİ YAYINLAR

1) Gazeteler

Amasya'da Emel

Amasya Yeşilyurt

2) Dergi

İdare (Dâhiliye Vekâleti Aylık Mecmuası)

IV SEYAHATNAME-HATIRAT

Özyürek, Ali Ezger, Muhacirler (Bitmeyen Göç), Kekeme Yayınları, İstanbul 2003.

Zübeyirzade Mehmet Fuat, Yurdumuz Havza, (Hazırlayan: Ali Tuzcu), Vatan Matbaası,

İstanbul 1925.

VARAŞTIRMA ESERLERİ

Arı, Kemal, Büyük Mübadele Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2008.

Cengizkan, Ali, Mübadele Konut ve Yerleşimleri, Arkadaş Yayınları, Ankara 2004.

Erdal, İbrahim, Mübadele (Uluslaşma Sürecinde Türkiye ve Yunanistan 1923-1925), IQ Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2006.

Gür, Fevzi - Kahrıman, Salih, Amasya Nüfus Defteri 1840, Amasya Belediyesi Kültür-Sanat Yayınları, İstanbul 2012.

İpek, Nedim, Mübadele ve Samsun, TTK Basımevi, Ankara 2000.

VI MAKALELER ve ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

Çapa, Mesut, "Lozan'da Öngörülen Türk Ahali Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti'nin Katkıları", Atatürk Yolu, S.2, Kasım 1988, 242-256.

-----," Mübadele'de Kızılay(Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti'nin Rolü, E.Ü.SBED, Sayı: 10, Yıl: 2001, 30-60.

Çelebi, Ercan, "30 Ocak 1923 "Tarihli Mübadele Sözleşmesi Gereğince Amasya'ya İskân Edilen Mübadiller ve Sorunları", I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, C.I, 13-15 Haziran Amasya Valiliği Yayınları, Amasya 2007, 357-372.

Gölen, Zafer, "Atatürk Döneminde Merzifon ve Çevresinin Nüfusu", Geçmişten Günümüze Merzifon, (Editör: Hasan Babacan), Merzifon Belediyesi Kültür Yayınları, Ankara 2010, 565-589.

İskender, Pelin, "I. Dünya Savaşı Öncesinde ve Savaş Sırasında Amasya Sancağı'nın Nüfus Yapısı" I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri, I, 373-402.

Sofuoğlu, Adnan, Kılınçkaya, Derviş, "Amasya'nın Sosyal Yapısı ve Pontuşçu Faaliyetler", I. Amasya Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri 13- 15 Haziran 2007, C.I, 415-435.